

ПРОБЛЕМИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності певним чином досліджувалися в криміналістиці. Проте до теперішнього часу залишається невирішеним цілий комплекс принципово важливих питань щодо розробки теоретичних основ алгоритмізації слідчої діяльності, встановлення її меж та проблем впровадження алгоритмів у слідчу практику.

З винаходом електронно-обчислювальних машин і початком їх широкого використання в різних галузях діяльності людини терміни «алгоритм» і похідний від нього — «алгоритмізація» стали загальноживаними. На сьогодні сформовано основи теорії алгоритмів як гілки математичної логіки. У літературних джерелах справедливо зазначається, що, оскільки важливою властивістю алгоритму є його результативність, то алгоритмічна інструкція лише тоді може бути названа алгоритмом, коли при використанні певної сукупності початкових даних вона гарантує, що через кінцеве число кроків (дій) буде обов'язково одержаний результат. Існує два способи фіксації алгоритмів: у вигляді покрокового словесного опису та у вигляді блок-схем, що є більш наглядним та зручним у використанні. Часто під час вирішення окремих завдань доводиться повторювати виконання тих самих операцій при різних вхідних даних і здійснювати багатократний прохід по тих самих ділянках алгоритму (циклах) [1].

Створення криміналістичних алгоритмів повинно здійснюватися за правилами побудови алгоритмів [2]. Алгоритмічна мова є формалізованою мовою для однозначного запису алгоритмів та складається з набору символів, синтаксичних правил і семантичних визначень. Вона є основою мов програмування [3]. Однак для опису «криміналістичних алгоритмів», що мають певну специфіку, не придатна мова програмування, яка використовується в обчислювальній техніці. Наявність чітко визначених (формалізованих, однозначних) термінів є необхідною умовою створення системи криміналістичних алгоритмів.

Підвищення ефективності досудового слідства залежить від розробки найбільш раціональної послідовності проведення слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів [4], здійснення типізації слідчих ситуацій¹, створення алгоритмізованих типових тактичних операцій як найбільш ефективних комплексів слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів,

розробки оптимальної послідовності (алгоритмів) реалізації тактичних комбінацій залежно від певних типових тактичних ситуацій² та використання разом з традиційними методами розкриття, розслідування і запобігання злочинам новітніх досягнень криміналістики, в тому числі — криміналістичних алгоритмів.

На думку 56,9 % слідчих прокуратури України відсутність належного практичного досвіду у слідчих зумовлює виникнення тактичних помилок під час провадження досудового слідства. Полегшити молодим слідчим вибір оптимального шляху для вирішення певних типових завдань розслідування допомогла б система стислих типових правил послідовності дій відповідно до певних типових ситуацій³. 61,6 % слідчих прокуратури вважають, що найбільш значущими для підвищення ефективності розслідування злочинів є розробка систем типових версій при розслідуванні певних видів злочинів, у тому числі із застосуванням комп'ютерної техніки. На думку 14,7 % слідчих є необхідним більш широке застосування алгоритмізації та програмування процесу розслідування.

Метою алгоритмізації слідчої діяльності є її оптимізація⁴, підвищення ефективності, об'єктивності отриманих результатів, скорочення термінів розслідування та створення реальних передумов для розробки автоматизованих систем обробки та оцінки отриманої інформації, прийняття рішень у певних типових ситуаціях. Типові тактичні операції⁵ [5, 179] являють собою доцільні програми дій слідчого, вони виконують важливу методичну функцію і дозволяють обирати правильний напрямок у розслідуванні [6, 198].

Науковці, що приділяли увагу алгоритмізації слідчої діяльності, вважають, що криміналістичні алгоритми мають бути «гнучкими» тому, що в розпорядженні слідчого немає таких конкретних вихідних даних, які мають математики, і без яких не можна повною мірою застосовувати методи вирішення математичних задач. Вихідні дані слідчого не завжди є визначеними і повними. У таких умовах чіткі математичні алгоритми не прийнятні. Зовні парадоксальним уявляється застосування положень кібернетики в розробку криміналістичних алгоритмів, коли гнучкість і варіантність тактичних прийомів розглядається як перелік певних систем, яким притаманна деяка жорсткість [7, 33]. Однак дослідження особливостей реалізації тактичних прийомів показує досить жорстку послідовність їх застосування, наявність характерної їм системності й алгоритмічності, відсутність хаотичного їх використання [5, 59].

У криміналістичній літературі містяться відомості про спроби науковців створити алгоритми окремих слідчих дій [8; 9], які не повною мірою прийнятні для практичного використання через їх громіздкість та перевантаження деталізованими інструкціями щодо різних варіантів ознак слідчих ситуацій.

Найбільш зручними для використання служитимуть обумовлені сукупністю елементів типових слідчих ситуацій розроблені у вигляді блок-схем алгоритми типових систем тактичних прийомів, окремих типових слідчих та інших процесуальних дій (огляду місця події, пред'явлення для впізнання, обшуку, затримання особи та ін.) та у загальному вигляді — типові методики розсліду-

вання окремих категорій злочинів. Приклади розроблених алгоритмів систем тактичних прийомів обшуку та допиту у вигляді блок-схем наведені в криміналістичній літературі [5, 245, 286]. Запропоновані алгоритми засновані на залежності тактичних прийомів від слідчих ситуацій та мають певне орієнтовне значення для слідчих.

Алгоритмізувати можливо лише ті дії слідчого (або їх комплекси), для яких є можливим визначити вхідні дані (ознаки типової ситуації, типові сліди, типові способи вчинення злочину та ін.). Такі алгоритми повинні мати характер лише рекомендацій, тому що під час їх побудови використовуються вихідні дані типового характеру, притаманні типовій слідчій ситуації. Однак навіть типові рекомендації містять вказівки на ті вихідні дані, які потрібні для вирішення завдання, на послідовність дій й на деякі результати, які варто очікувати після виконання всіх передбачених алгоритмічних дій [10, 155].

Підставою для типізації⁶ можуть бути певні сукупності суттєвих ознак, що притаманні певним типам об'єктів. Принципово можливо процедура типізації стає за умови повторюваності ознак і властивостей емпіричних об'єктів [11, 96]. У процесі типізації процесуальних дій, слідчих ситуацій та інших об'єктів необхідно вивчати певні сукупності їх ознак за емпіричними даними, що існують у реальності. Такі дані можуть бути отримані під час узагальнення кримінальних справ, опитування та анкетування слідчих, інших соціологічних досліджень. Для адекватної типізації емпіричного об'єкта є доцільним дотримуватись таких положень: наявності достатньої кількості емпіричного матеріалу; дотримання меж узагальнення; збереження в типовому образі ознак об'єкта певного типу; виділення суттєвих ознак даного типового об'єкта, що притаманні будь-якому об'єкту даного типу; відбиття динаміки розвитку події в типовому образі тощо [12].

Слідчі ситуації на практиці повторюються, що є підґрунтям для їх типізації. Знання типових слідчих ситуацій дозволяє не тільки передбачити їх виникнення в певних умовах, а й обирати такі тактичні прийоми та їх системи, що є найбільш оптимальними. Повторюваність та можливість типізації слідчих ситуацій дозволяє запропонувати типові шляхи їх вирішення та дає можливість деякою мірою «алгоритмізувати» (програмувати) дії слідчого та обрати правильний напрямок у розслідуванні. У процесі розслідування злочинів велике значення мають алгоритмічні рішення, в основі яких лежать визначені закономірності в узагальненні теоретичних правил і практичних рекомендацій, що складають точну схему вирішення завдання у певній ситуації.

На жаль, інформаційне забезпечення правоохоронних органів не завжди задовольняє слідчих. Під час анкетування 320 слідчих прокуратури різних областей України встановлено, що на думку 54,7 % опитуваних рівень забезпечення слідчих підрозділів науково-методичною та довідковою літературою є незадовільним, а 1,5 % вважають, що відсутня будь-яка науково-методична та довідкова література. 61,6 % слідчих прокуратури зазначають, що найбільш дієвим для підвищення ефективності слідчої діяльності є розробка систем типових версій та механізмів їх використання при розслідуванні конкретного

різновиду злочинів, у тому числі із застосуванням комп'ютерної техніки. На думку 14,7 % слідчих для підвищення ефективності досудового слідства є необхідною більш широка практика застосування алгоритмізації та програмування процесу розслідування.

Алгоритмізація розслідування певним чином співвідноситься з його тактичним та методичним забезпеченням. Тому важливим для економії процесуальних засобів є надання всіх необхідних для слідчого відомостей у вигляді бази знань, створеної за правилами побудови алгоритмів. Прикладом реалізації такої бази знань служить розроблене нами Автоматизоване робоче місце слідчого «Інсайт»⁷, що відповідає сучасним потребам слідчої практики, є доступним в інтерактивному режимі за допомогою мережі «Internet» та складається з 12 таких блоків: система «Законодавство» (нормативно-правові акти, що регулюють діяльність слідчого); система «Документ» (зразки процесуальних документів); система «Слідчі дії» (процесуальна регламентація і тактика слідчих дій; зразки планів і схем місця події та умовні позначення об'єктів); система «Слідча практика»; система «Науково-технічні засоби» (техніко-криміналістичне забезпечення органів досудового слідства); система «Судові експертизи» (теоретичні основи судової експертизи, види судових експертиз, типові експертні питання); система «Криміналістичні методики» (методики розслідування злочинів); система «Словник термінів» (словник термінів з криміналістики); система «Правоохоронні органи та експертні установи» (основні відомості та адреси); система «Навчання» (програми-тренажери; тести для перевірки рівня знань з криміналістики; навчальні відеофільми); система «Бібліографія»; система «Довідкова корисна інформація» (відомості щодо органів державної влади України, посольств та консульств іноземних держав в Україні; коди напрямків автоматичного міжміського телефонного зв'язку України; одиниці вимірювання; таблиця стандартних кольорів).

Примітки

1. За результатами анкетування встановлено, що 12,5 % слідчих прокуратури вважають, що це сприятиме підвищенню ефективності досудового слідства.
2. За результатами анкетування встановлено, що на думку 39,7 % слідчих прокуратури це дозволить підвищити ефективність застосування тактичних прийомів.
3. На думку 39,7 % слідчих прокуратури України розробка оптимальної послідовності (алгоритмів) реалізації типових систем тактичних прийомів, тактичних операцій відповідно до кожної типової тактичної ситуації сприятиме підвищенню ефективності досудового слідства.
4. **Оптимізацією** є вибір найкращого варіанта з можливих або процес приведення системи в найкращий (оптимальний) стан. Див.: Советский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энцикл., 1982. — 1600 с.
5. **Типовою тактичною операцією** (за визначенням В. Ю. Шепітька) є алгоритм, програма дій слідчого, оперативного працівника, інших осіб щодо завдань, які виникають, і слідчих ситуацій.
6. Типізація — пізнавальна процедура, що передбачає пошук і виявлення подібних об'єктів.
7. Автоматизоване робоче місце слідчого «Інсайт». <http://www.sledovatel.com.ua>

Література

1. Коднянко В. А. Алгоритмы и алгоритмизация. Информатика: Метод. рекомендации / Краснояр. гос. ун-т // tms.krgtu.ru.

2. Схемы алгоритмов и программ: правила выполнения ГОСТ 19002-80 та Схемы алгоритмов и программ: обозначения условные графические. ГОСТ 19003-80.
3. Большой Энциклопедический Словарь. — М.: Сов. энцикл., 1991. — Т. 1. — 1500 с.
4. Кузьмин С. В. Очередность проведения следственных действий и иных мероприятий в процессе предварительного следствия // Правоведение. — М., 1995. — № 1.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз. — Х.: Харьков юрид., 2007.
6. Шепітько В. Ю. Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр. — Х., 2007. — Вип. 14.
7. Копвалова В. Е., Сербулов А. М. Следственная тактика: принципы и функции. — К.: РИО МВД СССР, 1983.
8. Самыгин Л. Д., Форкер А. С. Опыт создания алгоритмов расследования преступлений // Криминалистика социалистических стран / Под ред. В. Я. Колдина. — М., 1986. — С. 219–223.
9. Зорин Г. А., Зорин Р. Г. Типовые программы допросов участников и очевидцев дорожно-транспортных происшествий: Справочник для следователей, прокуроров, судей, адвокатов, преподавателей и студентов юридических вузов. — Гродно, 1995. — 126 с.
10. Зинин А. М., Майлис П. П. Судебная экспертиза. — М.: Право и закон, 2002.
11. Авдеева Г. К. Судова експертиза контрафактної аудіовізуальної продукції: Монографія. — Х.: Право, 2006.
12. Сердюк Т. Г. Об определении категории «типическое» в исторических исследованиях // Известия АГУ. — 1999. — № 4. — С. 138–144.